

Tartalom

Az áttelepítési bizottság létrejötte és működésének kezdete	1
A CSÁB „eszközei”	2
„Az Anyaföld hív!”	3
„Akartok-e győztes csehszlovák állam polgáraivá válni?	5
A „csábításon” túl: rémhírterjesztés és félelemkeltés	7
Az Antifasiszta Front kongresszusa	8
„Szlovákiába nem megyünk!”	9
A propaganda elleni fellépés	10
„Visszajöttem Szlovákiából!”	17
Fellépés a propaganda kulcsszereplői ellen.....	19
A propaganda hatékonysága.....	20

A délkelet-alföldi csehszlovák – magyar lakosságcsere propagandája és ellenpropagandája

1947 tavaszán indultak meg a Délkelet-Alföld első vonatai Csehszlovákia felé. Vizsgálatom a lakosságcsere közvetlen előzményét és lebonyolítását elősegítő Csehszlovák Áttelepítési Bizottság munkájára és ennek helyi szinten történő ellensúlyozásának bemutatására irányul. Elsősorban három város, Békéscsaba, Szarvas és Tótkomlós területére korlátozódik a kutatás, mivel a térségben az adott településeken hozta létre központjait az Áttelepítési Bizottság. A propaganda eszköztárának vizsgálatára a szakirodalom mellett bőséges forrásként szolgálnak az említett települések magyar és szlovák nyelvű sajtóanyagai.

Az áttelepítésre buzdító propaganda vizsgálatakor felmerül a kérdés, hogy milyen eszközökkel, pontosan milyen érvekkel és „érvcsoportokkal” igyekeztek a Délkelet-Alföld szlovákságát átköltözésre bírni. Melyek voltak azok a rétegek, amelyekre leginkább lehetett hatni? Milyen volt a propaganda fogadtatása az itt élő szlovákok és magyarok részéről? Ezt tárgyalva a dolgozat második fele a propagandára adott „válasz”, az ellenpropaganda felvázolása, amely főként a valótlanságokat igyekezett megcáfolni, illetve szorgalmazta a szlovákok, szlovák-magyarok „itthonmaradását”. A propagandára adott válaszreakciói mellett az ellenpropaganda fontos eleme volt a kettős identitás hangsúlyozása, a két nép békés együttélésének bemutatása.

Az áttelepítési bizottság létrejötte és működésének kezdete

Gyöngyösi János külügyminiszter és Vladimir Clementis államtitkár 1946. február 27-én aláírták a csehszlovák – magyar lakosságcsere-egyezményt. A törvény II., III. és IV. cikkelye foglalkozik egy csehszlovák „Különbizottság” létrehozásával, amelynek feladata az áttelepítés megszervezése, az ehhez szükséges előkészületek lebonyolítása, amelyekre két hónap áll a rendelkezésére. A bizottság szabadon közlekedhet Magyarország területén, közleményeihez igénybe veheti a sajtót és a rádiót, valamint névjegyzéket kell összeállítania az áttelepítendő személyekről.¹

¹ 1946. évi XV. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8233> utolsó elérés: 2014. november 20.

A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (továbbiakban CSÁB) 1946. április 4-én kezdte meg agitációját Magyarországon, vidéken Pilis, Aszód, Kiskőrös, Esztergom, Bánhida, Felsőpetény, Balassagyarmat, Salgótarján, Miskolc, Forró, Sátoraljaújhely, Nyíregyháza, Szarvas, Békéscsaba, Tótkomlós, Gyöngyös és Pécs központokkal. Az egyes kirendeltségek csehszlovák üzemeltetésű rádióadókkal kommunikáltak a fővárossal, Budapest és Pozsony között pedig futárszolgálat működött. A CSÁB-nak közel nyolcszázan dolgoztak, köztük voltak adminisztrációt végző munkatársak, katonák, gépkocsivezetők, brigádtagok. Utóbbiak jórészt tanárokból, tanítókból és népművelőkből álltak.²

A CSÁB tagjai gyűléseket, előadásokat, beszélgetéseket rendeztek Magyarországon szlováklakta településein, illetve napi fél óra erejéig a budapesti rádióban is közölhették felhívásaikat. Hivatalosan hat hét állt a CSÁB rendelkezésére agitációját kifejtetni, de nem hivatalos formában ez tovább tartott. Ezen kívül problémát jelentett a bizottság engedély nélküli „csoportjának”, amely írókból, színészekből, papokból, illetve egyéb közéleti szereplőkből állt, Magyarországra utazása és az agitációban való aktív részvétele.³

A CSÁB „eszközei”

Általánosságban elmondható, a CSÁB propagandája a Magyarországon élő szlovákokat elsősorban érzelmi ráhatással, anyagi javak ígéretével és a félelemkeltés eszközével próbálták áttelepülésre bírni. Igyekeztek szlovák öntudatukat táplálni és a nemzetállam eszméit közvetíteni, valamint kihangsúlyozták, hogy a családoknak, közösségeknek biztosítják az együtt maradást, egy helyre települést Csehszlovákiában. A magyar gazdasági helyzettel szemben igyekeztek egy valóságos „Paradicsom-képet” kialakítani Csehszlovákiáról.⁴ A hadifoglyok hozzátartozóit a családtag hamarabbi hazahozatalának ígéretével próbálták jelentkezésre bírni. A „csábítás” mellett a félelemkeltés volt a bizottság fő eszköze. Igyekeztek elhitetni a Magyarországon élő és itt maradni kívánó szlovákokkal, hogy aki önként nem költözik, azt később erőszakkal fogják a Dunántúlra, vagy Csehszlovákiába, de ez esetben már föld nélkül.⁵

A Délkelet-Alföld területén három kirendeltség működött, Békéscsaba, Szarvas és Tótkomlós központtal. Az 1941-es népszámlálás szerint, amely egyaránt rákérdezett az

² *Vadkerty Katalin*: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, 1999. 116.

³ *Balogh Sándor*: Magyarország külpolitikája. 1945 – 1950. Budapest, 1988, 118-119.

⁴ *Vadkerty K.*: A belső telepítések és a lakosságcsere. i.m. 115.

⁵ *Balogh S.*: Magyarország külpolitikája 1945 – 1950. i.m. 119.

anyanyelvre és nemzetiségre, Békéscsaba lakosságának 32%-a, Tótkomlósénak 75%-a és Szarvas lakosságának 15%-a volt szlovák anyanyelvű. Sokkal szubjektívebb a nemzetiségi hovatartozás kérdése. Békéscsaba és Tótkomlós össznépességének egyaránt 6 – 6%-a vallotta magát szlovák nemzetiségűnek.⁶

1945. február 18-án Battonyán jött létre a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja (továbbiakban: MSZAF), amelyben kezdetben a délszláv nemzetiségek is képviseltették magukat, de 1946 tavaszán különvált a szlovák „tagozat”.⁷ Már a MSZAF alapító ülésén elhatározták, hogy lapot indítanak *Sloboda* címmel, ám a szerkesztőség tagjai között kezdetben – bár a szlávság egészéhez hivatott szólni – leginkább szlovák nemzetiségűek dolgoztak. Később horvát és szerb írásokat is nagyobb arányban közölt a lap, de arányuk a szlovákokhoz szóló cikkek mellett elenyésző. Ezek később, a lakosságcsere-egyezmény aláírása után fokozatosan eltűnnek, hiszen a lap a lakosságcsere propagandájának fő orgánuma lesz a Délkelet-Alföldön.⁸

„Az Anyaföld hív!”

A vizsgált területen is érvényesülnek az általános propaganda irányelvek. A jelentkezésre buzdítás egyik leggyakrabban alkalmazott gondolata az itt élő szlovákok nemzeti érzéseinek, a „szlovák haza” iránti vágynak a felkorbácsolása. „Matka nás volá!”, magyarul „Az Anyaföld hív!”⁹ A *Sloboda* többször is hivatkozott arra, hogy a korábbi időszakokhoz hasonlóan „az új demokratikus Magyarországon a szlovákok ugyanúgy nem kapják meg az őket megillető kisebbségi és kulturális jogokat”, illetve „egy magyar Csehszlovákiában örökké Budapestre fog tekintgetni, mint a szlovák Magyarországon Prága vagy Pozsony felé.”¹⁰ Kugler József egy szlovák nyelvű röplap fordítását közli: „Szlovákok! Magyarországon élő testvéreinek! A szülőföld, a szlovák föld hív benneteket! A Csehszlovák köztársaság, a szlovákok és csehek egyetlen otthona kitárja karját, hogy a nagyvilágban, idegenben széjjelszóródott minden gyermekék magához ölelje. (...) A vér szava, a szlovák nyelv, a szlovák származás, a szlovák szenvedés arra kényszerít téged, testvérünk, hogy vedd utad

⁶ Az 1941. évi népszámlálás. 2. kötet. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, 1976.

⁷ Kugler József: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest, 2000. 38.

⁸ Molnár Imre: A *Sloboda* című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között. 1. http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf14.pdf utolsó elérés: 2014. november 22.

⁹ Nagy Sándor: A magyar-csehszlovák lakosságcsere – egyezmény fogadása Békéscsabán. In: Békési Élet. 1983/3. 314.

¹⁰ Molnár I.: A *Sloboda* című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között. i.m. 9-10.

hazafelé, övéid felé.¹¹ A „szlovák szenvedés” és a zsidóság párhuzama a propaganda visszatérő motívuma. A *Sloboda* 1946. október 22-i számában hasonlítja az áttelepülést a zsidók kivonulásához Egyiptomból, Mózes pedig a MSZAF, illetve a CSÁB testesítette meg.¹² Balázs András békéscsabai lelkész kitelepülése előtti búcsúbeszédéhez Mózes I. könyvét vette alapul, Lótnak és családjának kiköltözését Sodomából, a romlottság és bűn városából, amit elárasztott a tenger, és utalt rá, hogy a pusztulás eléri a Magyarországon maradó szlovákokat is.¹³

Már 1946 februárjában a MSZAF szlovák nyelvű színházi előadást szervezett, „Z otroctva k slobode”, azaz „Rabságból a szabadság felé” címmel, amelyet a Front tótkomlói szervezetének színtársulata adott elő.¹⁴ A cím utal rá, hogy a Front a szlovákok „szabadsága”, csak Csehszlovákiában teljesezhet ki, hiszen „az anyaföld kész kitárt karokkal visszafogadni széles e világon szétszóródott fiait.”¹⁵

A Csehszlovákiából érkezett szónokok, mint a Szlovák Nemzeti Tanács képviselője, Karol Šmidke, kulturális és iskolaügyi megbízottként Laco Novomeský, Gustav Husák belügyi megbízott és Daniel Okáli kormánybiztos, az áttelepítési bizottság vezetője beszédeikben igyekeztek Csehszlovákiát, illetve magát a szlávok a többi nemzet felé emelni. A szláv történelmi múlt és politikai élet szereplőit felsorakoztatva (úgy, mint Husz János, Comenius, Jan Kollár, L’udovít Štúr, Tomáš Garrigue Masaryk, Lenin és Sztálin) fejezik ki a nemzetállamért vívott küzdelmet, illetve hogy „a szlovák nép igazán a szlávok nagy családjában van otthon”.¹⁶

A propaganda szerint azonban nem csupán a szlávok szempontjából van szükség az áttelepülésre. 1946. március 24-én a CSÁB gyűlésén Okály kifejtette, hogy „a magyar és szlovák nép között békés együttműködés csak akkor lehetséges a jövőben, ha a magyarok Magyarországon, a szlovákok Csehszlovákiában élnek”.¹⁷

¹¹ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 51.

¹² Molnár I.: A *Sloboda* című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között. i.m. 7.

¹³ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 56.

¹⁴ Viharsarok, 1946. február 16. 2. „Szlováknyelvű színházi előadás”

¹⁵ *Sloboda*, 1946. június 23. Közli: Molnár I.: i.m. 9.

¹⁶ Molnár I.: A *Sloboda* című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között. i.m. 8.

¹⁷ Viharsarok, 1946. március 27. 1. „A szlovák kitelepítési bizottság vezetője tiltakozott a csábítások és rémítgetések ellen”.

„Akartok-e győztes csehszlovák állam polgáraivá válni?”

A CSÁB a nemzeti érzéseken kívül az aktuális gazdasági helyzetet is felhasználta propagandájában. Magyarországgal szemben, Csehszlovákiát a bőség országaként igyekeztek bemutatni. 1946 nyarán, az infláció sújtotta Magyarországon a Délkelet-Alföld lakossága is megélhetési gondokkal küzdött. Magas volt a munkanélküliség aránya, illetve a mezőgazdasági termékfelesleg alacsony áron történő elvonása a kormányzat részéről (az ország jótételi kötelezettsége miatt) is nehezítette a parasztsaládok életét.¹⁸ Daniel Okály nyilatkozata szerint: „Számolva Magyarország valóban súlyos gazdasági helyzetével, könnyen beláthatjuk, hogy ha a különbizottságok ezen az alapon kezdenek propagandát, egész komolyan számíthatnak még azokra a szlovák származású, de szlovákul nem tudó magyarokra is, akik egy jobb megélhetés reményében hajlandók kitelepülni és elszlovákosodni.”¹⁹

A Krupa András által közölt elbeszélésekben a tótkomlói nyilatkozatok között is hangsúlyos a gazdasági étellel kapcsolatos propaganda. „Azt mondták nekem, hogy Csehszlovákia győztes ország, és a mi Magyarországonk vesztes... úgyhogy ott jobban élnek majd.”; „Ott többet kaptok, mint ami itten van, házat is kaptok.”; „Ígérték, hogy ami itt van nektek, ott duplán kapjátok meg.”²⁰ A *Viharsarok* továbbá arról tudósít, hogy Tótkomlóson a CSÁB 50 hold földet ígér minden áttelepülőnek, amit az ott élő magyarok fognak megművelni: „majd a magyarok dolgoznak nekik, ők csak urak lesznek.”²¹ Hozzá kell tenni, hogy a tótkomlói propaganda több sikert mutat, mint a megye többi településén. Krajcsik Miklós jegyző a település szlovákságának nagy számarányával indokolja ezt, illetve az alacsony jövedelmekkel: „Elismerem, hogy a földosztásból ugyanúgy részesedtünk, mint a magyarok, de úgy gondolom, Szlovákiában jobb dolgunk lesz, mert Csehszlovákia győztes állam.”²²

A szórólapokon, röplapokon a következő érvet hozták: „Akartok-e győztes csehszlovák állam polgáraivá válni? Akartok-e jól fizetett munkát a gyárakban?”. Ezen kívül fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy Csehszlovákiában minden áttelepülő a képességeinek, végzettségének megfelelő munkát kap: „A magyarországi szlovák földműves a termékeny szlovák földön, az iparos és kereskedő a szlovák vállalatokban, a munkás a szlovák gyárban, az

¹⁸Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 52-53.

¹⁹ *Viharsarok*, 1946. március 9. 3. „Megkezdte működését Békésben a csehszlovák áttelepítési bizottság”

²⁰ Krupa András: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. In: *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a lakosságcsere 60. évfordulójára*. Szerk.: Molnár Imre, Szarka László. Budapest, 2007. 174-175.

²¹ *Viharsarok*, 1946. április 30. 2. „>>Ismeretlen<< rémhírterjesztők tartják aggodalomban a komlói szlovákokat”

²² *Viharsarok*, 1946. április 3. 2. „A tótkomlói szegények kivétel nélkül át akarnak települni”

értelmiségi a szlovák hivatalban fog dolgozni”.²³ Hrabovszki András, miután visszatért Csehszlovákiából, az alábbiakat mesélte: „1946 márciusában itt járt szlovák propagandisták a lakásomon felkerestek. (...) Rámutattak az itteni reménytelen gazdasági és politikai helyzetre, (...) és ezzel szemben azzal az ígérettel készítették a jelentkezésre, hogy Szlovákiában – annak ellenére, hogy nincstelen vagyok – házat, földet, vagy ha akarom, iparendélyt és műhelyt kapok.”²⁴

A *Viharsarok* 1946 márciusában az alábbi propagandatevékenységről tájékoztat: „Ügyesen felhasználták a piaci sokadalmat is a propaganda-bizottság tagjai: árustól árusig járva összehasonlítást tettek az itteni és a szlovákiai árak között. Egyébként egy szlováknyelvű plakát is hasonló módon kívánja meggondolásra bírni a tétovázókat. Mit kap az egyszeri iparosember odaát havi fizetéséért? A falragasz szerint sokmindent.”²⁵ A szóbeli agitáción túl a CSÁB kézzelfogható módon is bizonyítani akarta Csehszlovákia gazdasági fölényét. Többször előfordult élelmiszer és ruhasegély kiosztása. Kugler József egy békéscsabai hadifogoly feleségének visszaemlékezését közölte: „Három pici gyermekemet tetőtől talpig felöltöztették. Sőt még egyik tüdőbajgyanús fiamat majdnem két hónapig a Tátrában nyaraltatták a szlovákok. Nagyon sokat segítettek nekem is, meg más szerencsétlen családon is. Nem nézték azok, ki szlovák, ki magyar, amíg tartott a segély adták a ruhákat, cipőket. Igaz, mondogatták, odaát sokkal biztosabb jövő vár a gyerekekre.”²⁶

A CSÁB igyekezett a vallásos szlovákok meggyőzésére bevonni az evangélikus egyházat, elsősorban az áttelepülést támogató lelkeseket. Békéscsabán ilyen volt Francisci Mihály, aki a MSZAF elnökeként is kivette a részét a propagandából. Prédikációit szerette volna átköltözésre lelkesítő tartalommal előadni, de az evangélikus egyházközség igyekezett ebben megakadályozni: „nem engedi meg az istentiszteleti alkalmak nyílt vagy burkolt propagandacélra való átengedését, sőt templomainkat és iskoláinkat gyülekezetünk épségét fenyegető gyűlések tartására sem adja át.”²⁷

A propaganda bizottság a távollévő hadifoglyok hozzátartozóit is próbálta áttelepülésre bírni. Egy tótkomlói elbeszélés szerint: „Azt ígérték, hogy a hadifogságban lévők hamarabb érnek haza, ha beiratkoznak.”²⁸

²³ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 52.

²⁴ *Viharsarok*, 1946. augusztus 31. 2. „Bányában akartak dolgoztatni, vagy szőlőkapás lehettem volna”

²⁵ *Viharsarok*, 1946. március 23. címlap. „Húszezren érdeklődtek Csabán az áttelepedés iránt”

²⁶ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 53.

²⁷ Nagy S.: A magyar – csehszlovák lakosságcsere-egyezmény fogadása Békéscsabán. i.m. 314-315.

²⁸ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 175.

Egy másik propaganda fogás volt a valószínűsíthetően áttelepülésre jelentkező személyek Csehszlovákiába utaztatása, hogy megismerkedhessenek majdani „új” lakóhelyükkel és elmesélhessék tapasztalataikat az otthoniaknak. Még Edvard Beneš is fogadott egy Békés megyei küldöttséget.²⁹ A propagandatevékenységek között ez működött a legkisebb „hatásfokkal”: „Mentek megnézni, ahova viszik őket... visszatértek, s azt mondták, hogy ők nem mozdulnak.”³⁰ Ennél hatásosabb bemutatásai voltak az új szlovák hazának a *Sloboda* tudósításai. Az adott településeket bár személyesen nem ismerhették meg, de a színes képek, térképek a valóságot akár még előnyösebben is ábrázolhatták.³¹

A „csábításon” túl: rémhírterjesztés és félelemkeltés

Az érzelmek, nemzeti összetartozás, illetve a gazdasági érvek felsorakoztatása mellett a CSÁB egyik leghatásosabb módszere a „rémhírek” terjesztése volt, ami az áttelepülést visszautasítókra vonatkozott. Többször is elhangzott a propagandában, hogy a németekhez hasonlóan a szlovákokat is kötelező jelleggel kitelepítik. Ezen kívül a Csehszlovákiában élő magyarok kényszer-kitelepítése is növelte a fenyegetések súlyát.³² A következő visszaemlékezések szerint ezek a kijelentések tényleg ráijesztettek a lakosságra Tótkomlóson: „Így riogattak..., hogy úgyis mindenkinek mennie kell, mert ötven kilós csomaggal küldenek ki minket, most mindent kivihetnek”; „Azt hirdették, hogy most mindenki mindenével mehet, amit meg tud mozdítani, a falakon kívül..., akik itt maradnak, azoknak is menniük kell, csakhogy azok pár kilós batyuval.”; „Így mondogatták szegények: Hiszen ti is jöttök utánunk, várjatok csak, húsz kilós csomaggal.”; „Beneš azt mondta, hogy ha nem, úgy ötven kilós csomaggal mentek. És mi, akik már itt maradtunk, úgy voltunk, hogy lesz ami lesz.”³³ A *Szarvasi Újságban* megjelent cikk alapján a *Sloboda* is hirdeti, hogy „minden áttelepülésre jelentkezett és most visszalépő magyarországi szlovákoknak számolnia kell azzal, hogy függetlenül a visszajelentkezéstől, házába szlovákiai magyart telepítenek.”³⁴ A *Viharsarok* szintén Tótkomlóst hozza példaként arra, hogy a már nem hivatalos, hanem „suttogó” propaganda továbbra is működik és igyekszik megrémíteni a kitelepülni nem szándékozó lakosságot, főként azzal, hogy ha önszántából nem megy, kényszeríteni fogják rá. „Beszélük

²⁹ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m.57.

³⁰ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 177.

³¹ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. 57.

³² Kugler J.: U.o. 57.

³³ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 179.

³⁴ Szarvasi Újság, 1942. április 18. 2. „A szlovákok áttelepülése önkéntes”

Komlóson, hogy az önkéntes népcsere után ittmaradókat a magyar kormány szét fogja telepíteni különböző magyar falvakba és egy-egy községben legfeljebb csak 5 szlovák családot fognak együtt hagyni, hogy az erőszakos elmagyarosításnak nehezebben tudjanak ellenállni. (...) Nem maradok itt, hogy téglát dobjanak be az ablakomon, ha a házamban szlovákul beszélek!”³⁵

1946 május 11-i számában a Sloboda a német kitelepítéssel mossza egybe a csehszlovák – magyar lakosságcserét, amely cikket a *Viharsarok* is közölte. Egy rövid párbeszédet, valóságos „propaganda-tanmesét” olvashatunk, amelyben egy „eleki sváb” éppen átadja földjét és házát egy „csabai szlováknak”: „– Nem haragszom magára, mert nekem mindegy ki kapja az én birtokomat. Számomra csak egy a fontos, hogy én elveszítem, dacára, hogy egész életem kemény munkáját fektettem bele. De magát sajnálom. – Hogy-hogy, miért? – kérdezte a csodálkozó szlovák. – Azért – felelt neki a német, mert maga szlovák. Két évvel ezelőtt értünk is jöttek a németek, hogy költözködjünk Németországba teljes vagyonunkkal, mint ahogy maguk mehetnek Szlovákiába. Mi akkor nem hallgattunk a szavukra és most vagyon nélkül kis batyuval a kezünkben muszáj elmenni. Bizony így jóember!”³⁶

A kötelező áttelepülés mellett megjelent egy másik motívum: „A magyarokat ki fogják vinni Oroszországba, hogy ledolgozzák a jóvátételt a Szovjetunió újjáépítésével, Szlovákiának bezzeg nem kell jóvátételt fizetnie.”³⁷

Az Antifasiszta Front kongresszusa

Különösen nagy port kavart a MSZAF 1946. július 27-én és 28-án tartott kongresszusa. Július 28-án nyilvános népgyűlést tartottak a városháza előtti téren. A megnyitóbeszédet Francisci Mihály tartotta, aki után Kiss Roland belügyi államtitkár vette át a szót. Beszédében kihangsúlyozta az egymás mellett élő nemzetek összefogásának fontosságát. „Legfájdalmasabban érint bennünket, hogy minden jószándékunk és őszinte igyekezetünk ellenére, Csehszlovákiával eddig nem sikerült olyan baráti viszonyt kialakítanunk, amely megfelelné egyrészt a demokrácia kívánalmainak, (...) mindkét nemzet jól felfogott közös érdekeinek.”³⁸ Felhívta a figyelmet a magyar és szlovák nép közös múltjára, helyi szinten a szlovákok gazdasági és kulturális „hozzájárulására”. A kitelepülni vágyókat nem tartotta vissza,

³⁵ Viharsarok, 1946. április 30. 2. „>>Ismeretlen<<rémhírterjesztők tartják aggodalomban a komlósi szlovákokat”.

³⁶ Viharsarok, 1946. május 18. 1. „Az Egyesült Nemzetek határozata ellen izgat a Sloboda”.

³⁷ Viharsarok, 1946. április 30. 2. „>>Ismeretlen<<rémhírterjesztők tartják aggodalomban a komlósi szlovákokat”.

³⁸ Viharsarok, 1946. július 31. 1. „Botrányos jelenetek az antifasiszták gyűlésén”.

ellenben üdvözölte azokat, akik a maradás mellett döntenek. A *Viharsarok* tudósítása szerint mikor Kiss a szlovák – magyar viszonyról kezdett beszélni a tömeg hangos füttyszóval, közbekiabálásokkal és hangszóróval zavarta a beszédet. A *Viharsarok* szerint a „gyűlés hallgatói között szlovák polgári és katonai egyének járkáltak, akik buzdították a tömeget a magyar kormány képviselője ellen.”³⁹ A legjellemzőbb közbekiáltások: „Engedjétek haza!”, „Le velük! Elég volt az ígéretésekből!”, „A csehszlovákiai magyarok árulók voltak, az itt élő szlovákok pedig nem!”, „Halljunk egy szlovák szónokot! Le a magyarokkal!”⁴⁰ Daniel Okaly későbbi szónoklatában megkérdezte a jelenlévőktől, hogy szándékukban áll-e jelentkezni az áttelepítésre, amelyre a „Haza megyünk!” választ kapta.⁴¹ A *Szarvasi Újság* szerint a gyűlésről táviratot küldtek egyenesen a párizsi békeértekezletnek címezve, kérve, hogy a lakosságcsere ne önkéntes, hanem kötelező legyen.⁴²

„Szlovákiába nem megyünk!”

1946. augusztus 18-án Békéscsabán a kötelező áttelepülés elleni tiltakozó gyűlést rendeztek. A békési és csanádi szlovákok igyekeztek hangot adni annak, hogy nem egészüket győzte meg a CSÁB propagandája („Do Slovenska nejdeme!”, „Szlovákiába nem megyünk!”). A tiltakozó gyűlést a szlovák és magyar himusz nyitotta meg. A *Viharsarok* cikkében olyan, a tömegek által vitt táblákat említ, amelyeken a magyar – szlovák barátság jelmondatai szerepeltek.⁴³ A *Szarvasi Újság* tudósítója ezzel szemben ilyen táblákat említ: „Le a szlovák és magyar fasisztákkal!”, „Le a szlovák és magyar sovínisztákkal!”⁴⁴

A szlovák – magyar viszony megvitatása Keleti Ferencnek, az MKP megyei titkárának vezetésével történt. (A *Viharsarok* hasábjain, legtöbbször a címlapon találkozhatunk rendszeres írásaival a témában.) A legtöbb felszólaló ezután a propaganda kényszertelepítési céljai és a „Francisci – Horák⁴⁵-klikk” ellen fejtette ki véleményét. A Baloldali Blokk szónokai kifejtették, hogy egyértelműen tiltakoznak a július 28-i kongresszus táviratában foglaltakkal, ami szerint minden szlovák át szeretne települni. Beszédekben igyekeztek ellensúlyozni a CSÁB

³⁹ *Viharsarok*, 1946. július 31. 1. „Botrányos jelenetek az antifasiszták gyűlésén”.

⁴⁰ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. i.m. 60.

⁴¹ *Viharsarok*, 1946. július 31. 1. „Botrányos jelenetek az antifasiszták gyűlésén”.

⁴² *Szarvasi Újság*. 1946. augusztus 23. 1. „A Magyarországhoz hú szlovákok hatalmas tiltakozó gyűlése Békéscsabán”.

⁴³ *Viharsarok*, 1946. augusztus 20. 1. „Kényszerkitelepítés és a Francisci-klikk ellen tüntetett a Viharsarok szlováksága”.

⁴⁴ *Szarvasi Újság*, 1946. augusztus 31. u.o.

⁴⁵ Alexander Horák: A MSZAF szlovák tagozatának vezetője.

propagandájának állításait. Hangsúlyozták a közös szlovák – magyar múltat, küzdést, tagadták, hogy nem részesültek egyformán a földosztásból, kiemelték szavazati jogukat. Betkó Pál a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetének „küldötte” az alábbiakat fogalmazta meg: „Mi úgy képzeljük el a szabadságot, hogy szabadon választhatjuk meg lakóhelyünket. Az erőszakos áttelepítés nem jelent szabadságot, nem békét jelent, hanem háborút!”⁴⁶

A kényszerkitelepítés ellen kiáltványt fogalmaztak meg, illetve rögzítették, hogy a békéhez a nemzetiségi jogok széleskörű biztosítása szükséges. Követendő példaként a Szovjetuniót és Jugoszláviát említik, amely államok nemzetiségi politikáját kellene követnie Magyarországon és Csehszlovákiában. („Éljen a szlovák és a magyar dolgozó nép!”, „Le a magyar és szlovák sovinsztákkal!”)⁴⁷

A július 28-i határozati javaslattal szemben a gyűlés újabb határozatot fogadott el, amelyet Gyöngyösi Jánosnak címeztek Párizsba, „a magyarországi szlovákság nevében a bcsabai naggyűlés közönsége” aláírással. A határozatban tagadták a korábbi javaslat létjogosultságát, „mert a magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja, a magyarországi szlovákság csak egy töredékét képviseli, továbbá, mert ilyen kényszerkitelepítés ellenkezik az emberi szabadságjogokkal, tehát szemben áll az Atlanti Chartában lefektetett alapelvekkel.”⁴⁸

A propaganda elleni fellépés

A CSÁB „csábítását” ellensúlyozni igyekvő ellenpropaganda alapvetően több szálon „fut”. Egyrészt a „magyar oldal” is igyekszik hangsúlyozni közös múltat, békés együttélést, szlovák – magyar testvériséget, közös hazát. Ezen kívül minden szócsövön keresztül tagadják a későbbi, kötelező jellegű áttelepülést. A CSÁB ígéreteivel szemben leginkább a sajtóban fordulnak szembe: egyrészt igyekszik azokat nevetségesnek, valótlanak beállítani, sok esetben Csehszlovákiából visszajött, a hivatalos áttelepítést meg nem váró személy beszámolója alapján.

Békés megyei viszonylatban a *Viharsarok* és a *Szarvasi Újság* hasábjain találjuk a lakosságcsere propagandájával szembeforduló írásokat. Ezek nagy része azt hivatott hangsúlyozni, hogy a CSÁB állításaival szemben kevesen, vagy alig érdeklődnek az áttelepítés iránt. Cseres Tibor egy korábbi, 1945. évi cikkében így fogalmaz: „Békés megyében a lakosságcserét csupán néhány ember kívánja. Az itteni másfél százéves szlovákság (...) semmi

⁴⁶ Viharsarok, 1946. augusztus 20. u.o.

⁴⁷ Viharsarok, 1946. augusztus 20. u.o.

⁴⁸ Viharsarok, 1946. augusztus 20. „Határozat a kényszerkitelepítés ellen”

hajlandóságot nem mutat, hogy elmozduljon mostani helyéről és ilyen áron felbontsa azt a barátsági szerződést, amely az együtt élő két nép között az utolsó kétszáz év alatt létrejött.”⁴⁹ Több esetben közölnek részleteket a *Sloboda* írásaiból, és igyekeznek megcáfolni azok cikkeiben lévő számadatokat, főként, hogy mennyi ember érdeklődik, illetve később, mennyien jelentkeznek a cserére.⁵⁰ 1946 februárjában a *Slobodában* közzé tett statisztikai adatok – amely szerint Békéscsabán 1940-ben 32.068 evangélikus szlovák élt – hitelessége ellen emelnek kifogást: „Ha »egyesek« ezzel a statisztikával jártak többízben Pozsonyban, akkor egy pillanatig sem csodálkozhatunk azon, hogy a csehszlovák kormány 41.000 békéscsabait óhajt sürgősen áttelepíteni. (...) Ezt a statisztikát a nacionalizmus túlkapásai közé minősíthetjük bátran.”⁵¹ 1946-ban, a CSÁB hivatalos működésének ideje alatt is igyekeztek az áttelepülés iránti „érdektelenséget” időről-időre „tudatosítani”: „Informátorunk közli, hogy bizonyos csalódást keltett, hogy a földmíves réteg, melyre odaát elsősorban szükség lenne, aránylag kevésbé érdeklődik az áttelepülés iránt.”⁵² „Midőn gondolatban elismétlem a magyar kormánykörök nézetét: nem gördítünk akadályt az elé, aki menni akar – megállapítom, a »mi« szlovákjaink nagy többségben, mint nép nem szegődtek, sok biztató körülmény ellenére sem a »szlovák állami« hatalom-terjesztés szolgálatába.”⁵³

Hozzá kell tenni azonban, hogy a kettős identitás, hazaszeretet és közös múlt kérdése, illetve az áttelepülés önkéntességének hangsúlyozása leginkább a propaganda és ellenpropaganda közötti „semlegesebb” mezőben helyezhetjük el, mivel ez a „reális valósághoz” közelebb állt, mint a két szélsőséges nézethez. Az ellenpropaganda ezeknek a már meglévő „eszméknek”, állapotoknak a hangsúlyozására fordított nagy figyelmet és igyekezett ezeket tudatosítani az emberekben.

A *Szarvasi Újság* 1946. július 26-i lapszámában az alábbiakat olvashatjuk: „Nem hiszel abban, hogy a szülőföldnek, a rögnek, a temetőnek, a tanyának olyan láthatatlan szálai kötik az elvándorlót a régi helyhez, amelyeket a vándor akaratlanul is magával visz és ha élete nem úgy alakul, ahogyan azt ő gondolta, ezek a láthatatlan szálak egyre jobban csalogatják őt haza. (...) emlékezz szavaimra: Szarvas képe, elhagyott tanyád és sírod képe sokszor fognak kísérteni

⁴⁹ Viharsarok, 1945. szeptember 3. Cseres Tibor: „Most Békés megye szlovákjain a sor.”

⁵⁰ Viharsarok, 1945. november 7. 1. Csabáról, mihelyt lehet 35.000 ember megy Szlovákiába?

⁵¹ Viharsarok, 1946. február. 6. 1. Félmillió szlovák...?

⁵² Viharsarok, 1946. március 23.1. Húszezren érdeklődtek Csabán az áttelepedés iránt.

⁵³ 1946. április 27. 1. Cseres Tibor: A szlovákok döntése.

benneteket és gyermekeid azzal fognak sokszor ébredni s talán te is: Otthon voltam... A Köröst láttam... Istenem...”⁵⁴

Cseres Tibor A *Viharsarok* hasábjain a sorsközösség vállalására szólítja fel Békéscsaba, Szarvas és Tótkomlós szlovákságát, akik, ha az áttelepülést visszautasítva Magyarországon maradnak, vállalják a háború sújtotta ország nehézségeit a közös hazáért.⁵⁵ A „közös harc” eredményeként a két nemzet még elszántabb és „keményebb” lett, felismerték az egymásra utaltságot. „Nyelvükkel koronként alig értették meg egymást, de szívüknek egy volt a dobbanása. (...) És, amikor ennyire összeforrottunk évszázadokon át, a közös ellenség elleni harcban, amikor már elültettük a jólét és a szabadság fáit mi, magyarok és szlovákok, amelynek gyümölcse évről-évre ízesebb és pirosabb lesz, - most váljunk meg egymástól?”⁵⁶ Bagyinka Pál, a Földigénylő Bizottság elnöke a Vörös Hadsereg előtti időket, „az elnyomatás hosszú évtizedeit” jellemzi közös harcként, a szlovák és magyar „földmunkások” együttes megpróbáltatásaiként. „Én itt születtem, itt haltak meg elődjeim, és itt robotoltunk mindannyian.”⁵⁷

A *Szarvasi Újság* 1946 augusztusában Ondrej Korbel *Otčina* (A haza) című versét idézi, amely 1943-ban jelent meg. A művet eredeti formában, szlovák nyelven és magyarra fordítva is közli. Maga a vers Magyarországról szól, amely a költő szülőföldje: „Hazám, szülőföldem, / Tehozzád hű leszek, / Egész halálomig: / Rá esküdni merek. A verset idéző cikk alapján a költő feltehetően jelentkezett az áttelepülésre, vagy már átköltözött Csehszlovákiába: „Annál fájdalmasabban konstatáljuk, hogy egy új haza iránti rajongás el tudta a költővel feledtetni a szép verset, a szép fogadalmakat, a szép esküt.” A vers kurzív sorai nyomtatékosítják Ondrej Korbel „árulását”, illetve megjósolják, hogy halálakor visszatérnek régi hazájának emlékei, illetve lelkiismeretet ébresztően saját versének sorai is. „Csak menj és menjetek, ha már menni akartok! De mi maradunk! Maradunk, mert mi nemcsak mondjuk, hanem a szívünkben érezzük, hogy: Hazám, szülőföldem, / Te éltetsz kenyérrel; / Te vagy legkedvesebb / A magyar ég alatt.”⁵⁸

A Magyar Kommunista Párt 1946. március 24. és 25. közötti értekezletén Hodák János pitvarosi küldött felszólalásában Magyarország mellett foglalt állást: „Mi itt születünk, az

⁵⁴ Szarvasi Újság, 1946. július 26. 2. Zádorfalusi Pál: Eredj, ha tudsz.

⁵⁵ Viharsarok, 1945. szeptember 5. 1. Cseres Tibor: Most Békés megye szlovákjain a sor.

⁵⁶ Viharsarok, 1946. április 13. 1. Magyar – szlovák sorsközösség.

⁵⁷ Viharsarok, 1946. április 30. 1. Katkó István: „Szabadságunkkal együtt nemzetiségi jogainkat is megkaptuk”.

⁵⁸ Szarvasi Újság, 1946. augusztus 23. 2. A haza.

apánk is itt született, nekünk nem kell innen elmennünk.”⁵⁹ Szintén Pitvarosról írva: „Amikor Pitvaros szlovákjai valamely ünnepély alkalmával magyarul és szlovákul beszélnek, eléneklik a szlovák és magyar Himnuszt, nem az egyenlő jogok, a mindnyájunk szabad hazájává vált Magyarország iránti szeretet és megbecsülést magasztos megnyilvánulása ez?”⁶⁰

Az MKP értelmezése szerint a hazaszereteten kívül az itt maradás politikai állásfoglalást is jelent. Ebben az értelmezésben a nacionalizmus, hazaszeretet nem játszik fontos szerepet a döntésben, hanem inkább gazdasági és politikai azonosulást mutat a rendszerrel. Rákosi Mátyás az április 21-én tartott gyűlésen elhangzott szavaival: „A mi tapasztalataink szerint két kategóriája van az ittmaradó szlovákságnak. Az egyik réteg a gazdag, tehetős szlovákok rétege. Ezek elutasították azt, hogy kitelepítsék őket. A másik réteg az öntudatos, demokratikus magyar – szlovák dolgozók rétege. Elsősorban a magyar – szlovák kommunisták rétege, akik arra az álláspontra helyezkedtek, hogy megértik az új, fiatal demokrácia szellemét.”⁶¹ A „magyar – szlovák dolgozók rétege” kifejezés mutatja, hogy a Párt szemszögéből a nemzetiség nem játszik szerepet a haza, kommunizmus építésének szempontjából, hanem a „helyes” politikai állásfoglalás teszi az embert hasznos állampolgárrá. „Van azonban a propagandának egy negatív formája, amely azzal érvel, hogy a szlovákság Magyarországon mit nem kapott” – írja Varjas Pál a *Szarvasi Újságban*. „De álljunk meg itt egy őszinte pillanatra. A magyar talán kapott? A szlovák aki itt élt, tudja, hogy nem, s ha kapott legalábbis nem azért kapott, mert magyar volt. Tudja, hogy csak kétféle ember volt ebben az országban: szegény és gazdag, dolgozó és tőkés. A dolgozó rosszul, a tőkés jól élt, legyen az szlovák, magyar, vagy bármilyen nemzetiségű.” Hangsúlyozza, hogy az eddigi elnyomás után (amely a szlovákokra és magyarokra egyaránt vonatkozik), a jövőben nem csálódhat a *dolgozó* társadalom.⁶²

Többen emelnek szót a CSÁB propagandája azon elemei ellen, amelyek a magyarországi szlovákok elnyomottságát, rabságát hangsúlyozták. Lipták András, Békéscsaba polgármestere az alábbiak szerint fogalmazott: „A szlovákok Magyarországon nem szenvednek semmiféle elnyomásban. Szabadon beszélhetik anyanyelvüket, szlováknyelvű színdarabokat rendezhetnek a város színházában. A hivatalokban megfelelő számban vannak képviselve a

⁵⁹ Viharsarok, 1946. március 30. 1. Tiltakozunk az ellen, hogy áttelepítésre kényszerítsék azt, aki nem akar menni!

⁶⁰ Viharsarok, 1946. április 13. 1. Magyar – szlovák sorsközösség.

⁶¹ Viharsarok, 1946. április 24. Az öntudatos szlovák dolgozók ittmaradnak.

⁶² Szarvasi Újság, 1946. április 5. 2. Varjas Pál: Szlovák kérdés és magyar sors.

szlováknyelvű dolgozók. A felekkel való tárgyalás sokszor szlovákul folyik. Néha én is önkéntelenül szlovákra fordítom a beszédet és ezen senki sem ütközik meg.”⁶³

A *Viharsarok* egy szlovák „fiatalasszonyt” idéz: „Nus, to je tak, zse nagyon szeretek mindkét nyelven beszélni. Van alkalom, amikor tótul tudom kifejezni magam jobban, van amikor magyarul. Csabán ezt szabadon tehetem, nem szól meg érte senki. Minek menjek oda, ahol csak »az egyik anyanyelvemen« beszélhetek?”⁶⁴

A Baloldali Blokk elsődleges céljai között szerepelt mindennemű olyan propagandát megcáfolni, amely a lakosságcserét kötelezőnek próbálta beállítani. 1946 márciusának végén még a CSÁB azt a vádat tagadta, hogy azt a rémhírt terjesztette, hogy aki szlováknak vallja magát, azt jobban adóztatják Magyarországon.⁶⁵ A későbbiekben már a kényszerkitelepítés volt a propaganda cáfolásának középpontjában. Az MKP már említett értekezletén Hodák János szólalt fel a témában: „Ma nehéz helyzetben vagyunk, a suttogó propaganda arra akar kényszeríteni bennünket, hogy települjünk ki Szlovákiába, mert aki nem megy önként, annak később elveszik a földjét, és szétszórják a szlovákságot a Dunántúlon. Tiltakozunk az ellen, hogy azt is áttelepülésre kényszerítsék, aki nem akar menni. Aki itt marad, teljes jogú polgár lesz, megvédi jogait a Magyar Kommunista Párt.”⁶⁶ Áprilisban a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége is tiltakozott a hamis propaganda ellen. Ekkor zajlott le a MNDSZ országos kongresszusa, ahol a békéscsabai küldött, Sz. Klenk Ilona szlovákul emelt szót a „reakció” ellen, ami a kötelező jellegű áttelepítéssel próbálja gyengíteni „a magyar demokráciát”.⁶⁷ A felszólalást a *Viharsarok* két nyelven közölte. A napilap azzal igyekezett hitelét venni a propagandának, hogy hangsúlyozta, a CSÁB hivatali ideje már lejárt, már nem nyíltan, szónoklattal próbálkoznak áttelepülésre jelentkezőket keresni, hanem „megbújva a tömegben, suttogó propaganda formájában”, olyan rémhírek terjesztésével, amit az emberek egymás között, félve mesélnek.⁶⁸

Rákosi Mátyás április 21-én tartott beszédet Békéscsabán, ahol előkerült a „kötelező áttelepülés” témája is. Előadásában ő is hangsúlyozta a csere önkéntes voltát: „Mi azt mondjuk:

⁶³ *Viharsarok*, 1946. április 30. 1. Katkó István: „Szabadságunkkal együtt nemzetiségi jogainkat is megkaptuk”.

⁶⁴ *Viharsarok*, 1946. június 1.2. „Minek menjek oda, ahol csak az egyik anyanyelvemen beszélhetek”.

⁶⁵ *Viharsarok*, 1946. március 27. 1. A szlovák kitelepítési bizottság vezetője tiltakozott a csábítások és rémítgetések ellen.

⁶⁶ *Viharsarok*, 1946. március 30. 1. „Tiltakozunk az ellen, hogy áttelepítésre kényszerítsék azt, aki nem akar menni!”

⁶⁷ *Viharsarok*, 1946. április 13. 1. Csabai szlovák asszonyok a hamis propaganda ellen a magyar nők országos kongresszusán.

⁶⁸ *Viharsarok*, 1946. április 30. 2. „Ismeretlen” rémhírterjesztők tartják aggodalomban a komlósi szlovákokat.

minden szlovák, aki úgy érzi, hogy őt anyanyelve miatt üldözik vagy szlovák volta miatt politikailag, kulturálisan vagy gazdaságilag hátrányba kerül, az menjen nyugodtan az önkéntes népcseré folyamán Szlovákiába. (...) Azok a mesék, hogy azokat, akik itt maradnak, utólag 5 kg-os csomaggal átdobják a határon, azok közönséges, aljas, suttogó propagandarágalmak.” Hozzátette azonban, hogy Csehszlovákia gazdasági fölénye csupán átmeneti, és ha a magyar gazdaság visszanyeri „erejét”, az átköltözötteknek már késő, hiszen a cserével elveszíti magyar állampolgárságát.⁶⁹

1946. május 23-án, a békéscsabai Nemzeti Bizottság ülésén is beszámoltak a „rémhírekre” épülő propagandáról. A Bizottság hat pontban foglalta össze az álláspontját (amelyből szorosán az első három, illetve a hatodik foglalkozott a problémával), majd átíratában kérte a polgármestert: „gondoskodjék a legsürgősebben annak plakátokon, illetve dobolás útján való közhírré-tételéről”. Az első pontban leszögezték, hogy a lakosságcsere egyezmény alapján az áttelepülés önkéntes, az itt maradó szlovákok nem rendelkezhetnek kevesebb joggal a magyar nemzetiségű állampolgároknál. A második pont kiemeli, hogy ennek kihirdetésére nagy figyelmet kell fordítani, az ellenpropaganda hangjának is el kell jutni az egyes külterületekbe, a tanyavilágba. A harmadik pont felhívást közöl, hogy aki tudomást szerez az efféle rémhírek terjedéséről és a terjesztő személyéről jelentse azt a rendőrkapitányságon, hogy a hatóság eljárást tudjon indítani. Az utolsó pont a megyei Nemzeti Bizottsághoz szól, a csabai képviselő felkéri őket „a rémhírek terjesztése és terjesztői elleni határozott állásfoglalásra.” Rajtuk kívül Gyöngyösi János külügyminisztert, illetve az Országos Nemzeti Bizottságot is értesíteni kívánták, „hogy a delegáció működési idejének meghosszabbítását határozottan utasítsa el”.⁷⁰ A május 31-i ülésén a békéscsabai Nemzeti Bizottság felhívást fogalmazott meg a szlovák anyanyelvű állampolgárokhoz. Ebben már a Szovjetunióban történő jóvátételi munka cáfolata is szerepelt, ami csupán a magyar – szovjet viszony rombolását hivatott előidézni. A felhívásban szerepel a már feliratkozott, de kitelepülni mégsem szándékozó szlovákok ügye is. A csehszlovák bizottság volt nem hajlandó tudomásul venni megváltozott szándékukat, így a Nemzeti Bizottság veszi kezelésbe ügyüket. Békéscsabai titkárságuknál volt szükséges jelentkezni két tanúval, hogy bejelentessék visszalépésüket, majd

⁶⁹ Viharsarok, 1946. 24. 2

⁷⁰ Viharsarok, 1946. május 25. 1. A népcseré-propaganda vadhajtatásai ellen tiltakozik a békéscsabai Nemzeti Bizottság.

a Bizottság „ezeknek a szlováknyelvű magyar állampolgároknak névsorát az illetékes helyre juttatja.”⁷¹

1946. június 29-én Gyöngyösi János szarvasi látogatása alkalmával érintette beszédében a magyarországi szlovákok helyzetét: „Ha valaki úgy érzi, hogy ebben az országban nemzetisége miatt anyagi, erkölcsi, vagy politikai hátrány éri, ám menjen. Ebben őt senki meggátolni nem fogja. De ha a gazdasági viszonyok fordulata révén odaát hátrányosabb helyzetbe kerül, csak magának tegyen majd szemrehányást. A magyar kormány kijelenti, hogy ebben az országban származása vagy nemzetisége miatt senki hátrányos helyzetbe nem kerülhet, mert ez a demokrácia elve.”⁷²

Fontos megemlíteni, hogy több „maradást szorgalmazó” írásra jellemző ez a párhuzam, amelyben a demokrácia elve szerint igyekeznek leszögezni, hogy nem próbálják erőszakos maradásra bírni a szlovákokat, annak ellenére, hogy maga az adott írás az áttelepülés ellen íródott. Példa erre a *Szarvasi Újságban* Zádorfalusi Pál írása: „De azért csak eredj! Mi nem búcsúzunk tőled haraggal és gyűlölettel, ebből a szempontból mi is jobb demokraták vagyunk már most a fentieknél⁷³, mondd meg ott, hogy mi az itteni kisebbség fajtánkhoz való ragaszkodásért sohasem a 20 – 30 kg-os csomagok „kedves” említésével fogjuk kieroszakolni, hanem azzal, hogy testvérként fogjuk őket továbbra is kezelni.”⁷⁴ Egy másik cikk hozzászól: „Itt biztosan nem kell félnie a becsületes munkásnak, hogy sérelem éri akár megy, akár marad. Vitassa meg sorskérdését mindenki magával és másokkal s legjobb meggyőződése szerint döntsön.”⁷⁵

Az ellenpropaganda fontos eleme volt Csehszlovákia rossz fényben feltűntetése, az illúziók szétesztatása. „Az egyszerű ember, aki elhitt minden mesét, ami a mézes-mázás propagandisták elmeséltek, úgy képzei el a második Csehszlovákiát, mint egy meseországot, ahol dolgozni nem kell, elég, ha az ember szlováknak vallja magát és – csodák csodája – kitárul előtte Meseország minden pompájával, ahol nincs szegény ember, ahol nincs rossz ember, ahol mindenki tiszteli és becsüli embertársát, ahol a házak mézeskalácsból épülnek, szépebbégi kolbászból font kerítések ölelik azokat körül és a ruha kérem, az annyi, hogy mindennap más

⁷¹ Viharsarok, 1946. június 1. 1. Kocziha Mihály: A Nemzeti Bizottság felhívása a népcserére jelentkező szlovák anyanyelvű magyar állampolgárokhoz!

⁷² Szarvasi Újság, 1946. július 5. 1. Gyöngyösi János miniszter Szarvason.

⁷³ Sloboda szerkesztősége.

⁷⁴ Szarvasi Újság, 1946. július 26. 2. Zádorfalusi Pál: Eredj, ha tudsz...!

⁷⁵ Szarvasi Újság, 1946. április 5. 2. Szlovák kérdés és magyar sors.

ruhába lehet öltözni. Adót fizetni? Ugyan kérem! Hiszen Csehszlovákia győztes állam, az adó már csak a mesében lehet!”⁷⁶

„Visszajöttem Szlovákiából!”

Az egyik leghatásosabb módszer, hogy a propaganda állításait cáfolják, a napilapokban családott hangvételű levelek, nyilatkozatok közlése. A propaganda hatására átköltöző szlovákok közül sokan nem várták meg a hivatalos cserét, hanem még 1946 tavaszán – nyarán elindultak. Többen közülük visszatértek, vagy éppen ehhez kérnek segítséget. A sajtó igyekezett minél több ilyen sorsot bemutatni, hogy elrettentse a jelentkező vágyókat.

A leggyakoribb panaszok közé tartozott a munkahiány. Egy Handlováról érkezett levél szerint van, aki már fél éve ott él és még nem jutott álláshoz. Különösen nehéz dolguk van az időseknek, hiszen mivel nem tudnak elhelyezkedni, nyugdíjra sem számíthatnak.⁷⁷ Hrabovszki András volt békéscsabai lakos a propaganda hatására 1946 júniusában ment át Szlovákiába (szlovák kiküldöttek gépjárműjével), majd a pozsonyi munkaerő hivatalban szembesült azzal, hogy nem tudnak számára munkahelyet biztosítani. Mikor szembesítette a „propagandistákat” korábbi ígéretükkel, ami szerint iparendélyt, műhelyt és földet ígértek, ezzel szemben most állás nélkül, egy tömegszálláson lakik, egyedül a bányamunkát tudták elintézni számára.⁷⁸ A bányamunkával történő elrettentéssel később is találkozunk, 1946 októberében a *Viharsarok* egy Szlovákiából érkezett magyar tanító számol be arról, hogy Salgótarján környékéről és a Bakonyból kitelepült nincstelen szlovákok szénbányákban, vagy előtte ideiglenesen pályaudvarokon dolgoznak.⁷⁹ Több visszatérő is panaszkodott arra, hogy bár kaptak munkát, az közel sem állt összhangban a képességeikkel, képesítéseikkel. „A gyárban először napszámos munkával akartak megbízni, pedig szakmunkás vagyok”.⁸⁰ Egy 1946 márciusának környékén „terepszemlére” indult békéscsabai férfi, hazatérése után az alábbiakat mesélte: „lefogtam 8-10 kilót az embertelen meló közben. A saját szakmámban nem találtam piacot – ahogyan biztattak volt – hanem kénytelen voltam egy szénbányavállalathoz szegődni.”⁸¹

⁷⁶ Szarvasi Újság, 1946, július 26. 2. Zádorfalusi Pál: Eredj, ha tudsz...!

⁷⁷ Szarvasi Újság, 1946. szeptember 6.2. Levél Handlováról.

⁷⁸ Viharsarok, 1946. augusztus 31. 2. Bányában akartak dolgoztatni, vagy szőlőkapás lehettem volna – egy Szlovákiát-járt férfi vallomása.

⁷⁹ Viharsarok, 1946. október 12. 1. Bányamunkára irányítják a Szlovákiába települőket.

⁸⁰ Viharsarok, 1946. április 17. 3. Egy körülnéző, akit nem autóval vittek: „Most már nincs kedvem Szlovákiába menni...”.

⁸¹ Viharsarok, 1946. június 19. 3. Visszajöttem Szlovákiából.

A munkahely megszerzése után a következő gondot az ott kapott pénzből való megélhetés jelentette. Legtöbben arra panaszkodnak, hogy csak élelemre elég a fizetésük: „Bevallom, az első időben arról ábrándoztam, hogy veszek magamnak valami ruhafélét is, de az egész ott tartózkodásom alatt ennivalóra fogyott el a fizetésem.”⁸²; „Nem mondom, derék ember volt a gazdám, de szegény, mint a templom egere... Kosztot sem tudott adni nekem, kénytelen voltam a falunk egyik nyomorúságos kifőzdéjébe eljárni. (...) Nem mondom, szépen kerestem: heti 500 csehkoronát kaptam, Csak hát fölettem majdnem az egészet, mégis éheztem állandóan. (...) Úgy vágytam meglátni a csabai tájat, hogy az kibeszélhetetlen! Hiszen itt is nagy a szegénység, de az ottani parasztok élete egyenesen kálvária! (...) Mikor én azt állítottam az ottaniak előtt, hogy az én anyámnak idehaza 20 libája és 25 tyúkjá van, azt hitték, lódítok...”⁸³ Másik jelentős probléma a lakás kérdése volt: „Itt az a helyzet, hogy lakást nagyon nehezen lehet kapni és találtam egy szobát, 300 koronát fizetek egy hónapra! Édes jó Anyukám és testvéreim, ha még lehet, akkor iratkozzanak ki és semmiféleképpen ne jöjjenek ki, mert azt, amit otthon hagynak, azt itt nem fogják megkapni és ha a magyarokat innen kitelepítik, azoknak lakásukba először a partizánok és a frontszolgálattal mennek lakni. Úgyhogy először ők jönnek, aztán jönnek a magyarországi szlovákok.”⁸⁴

Sokan sérelmezik azt, hogy nem sikerült beilleszkedniük, többen is említik, hogy kinevették csabai tájszólása miatt.⁸⁵ „Az üzemben nem nagy örömmel fogadtak. Ha békéscsabai tájszólással beszéltem, gúnyolódtak rajtam, hogy »milyen szlovák vagy, még beszélni sem tudsz rendesen?«⁸⁶ A honvágy is gyakran előkerül a nyilatkozatokban, legtöbben a hazai tájat, ételeket, régi munkájukat és házukat sajnálták. Azok, akik még nem tértek vissza, és csak levélben tájékoztattak a kinti állapotokról, mind kifejezték hazatérési szándékukat. Igyekeztek azt is nyomatékosítani, hogy senki se jelentkezzen az áttelepítésre, vagy aki már mégis feliratkozott, minél sürgősebben vonja vissza azt.

⁸² Viharsarok, 1946. április 17. 3. Egy körülnéző, akit nem autóval vittek: „Most már nincs kedvem Szlovákiába menni...”.

⁸³ Viharsarok, 1946. június 19. 3. Visszajöttem Szlovákiából.

⁸⁴ Viharsarok, 1946. szeptember 7. 1. Több mint 5000 csabai lépett vissza az áttelepedéstől.

⁸⁵ Viharsarok, 1946. június 19. 3. Visszajöttem Szlovákiából.

⁸⁶ Viharsarok, 1946, április 17. 3. Egy körülnéző, akit nem autóval vittek: „most már nincs kedvem Szlovákiába menni”.

Fellépés a propaganda kulcsszereplői ellen

Az ellenpropaganda célba vette az áttelepülés mellett agitáló legbefolyásosabb személyeket, például Alexander Horákot és Francisci Mihályt. A *Viharsarok* 1946. április közepétől még általánosságban a CSÁB-ot igyekszik rossz színben feltüntetni, mivel a 60 nap eltelte után még mindig tartanak propagandagyűléseket. Az őket segítő Antifasiszta Frontot, és főleg annak elnökét, Franciscit igyekezett hiteltelenné tenni. Franciscit kezdetben csak az áttelepüléssel kapcsolatos kijelentései miatt támadták, amelyekben árulónak és származásukat megtagadónak nevezte az áttelepülésre jelentkező szlovákokat. Ez, írják, mint papnak, és mint népet rágalmozó, szlovák „testvéreit” gyalázó Szlovák Antifasiszta Front elnökének egyaránt minősíthetetlen.⁸⁷ Júniusban a MSZAF „antidemokratikus” vezetőinek tevékenysége ellen emelnek szót, mivel tudomást nem véve az egyes szlovák családok jelentkezésének visszavonásáról, „erőszakosan” leltároztak a lakosságcserétől visszalépő szlovákok otthonában: „Soviniszta szlovák oldalról mesterségesen igyekeznek ellentéteket szítani az eddig teljes békében és testvéri szeretetben élő magyarországi szlovák és magyar lakosság között.”⁸⁸ A szlovák nyelvű iskola ügyénél is előkerült Francisci felelősségre vonása: tavasszal, a majdani szlovák nyelvű elemi iskolába nem volt jelentkező, pedig az iskolaszék az Antifasiszta Front segítségét kérte, de választ erre nem kaptak. Ennek okát a vezetőség nemtörődőségében látták: „Az AFS vezetőségének nem az áttelepítés szellemi előkészítésével kellene foglalkoznia (...) hanem harcolni a fasiszmus maradványai ellen, támogatni demokráciánkat és istápolni a szlovák nép kulturális, iskola-ügyeit. Persze, kényelmesebb volt Francisci úrék részére a pozsonyi rádiót is felhasználva, a nemzeti halállal viaskodó szlovák népről, melynek iskolája sincs itt, bús sirámokat megereszteni és átkot szórni ezért a magyar demokráciára”.⁸⁹ 1946 augusztusában már nem csupán aktuális viselkedése miatt támadják Franciscit és rajta keresztül az Antifasiszta Frontot: „Békéscsaba lakossága különösen Francisci Mihály volt lelkész, a dúsgazdag földbirtokost nagyon jól ismeri. Jól tudja róla itt mindenki, hogy soha a múltban semmi köze nem volt semmilyen demokratikus mozgalomhoz. Testestől, lelkestől kiszolgálta Horthy Miklóst, mindig megalkuvó kiszolgálója volt a reakciós kormányoknak és a második világháború elindítóit, a Szovjetunió megtámadóit, a magyar nép de különösen a szláv népek gyilkosait: Hitlert és Mussolinit is Isten küldöttjének

⁸⁷ *Viharsarok*, 1946. június 12. 1. Még mindig tartanak propagandagyűléseket a csehszlovák delegáció emberei.

⁸⁸ *Viharsarok*, 1946. július 17. 1. „Erőszakosan leltároznak” a szlovák lakosoknál egyes AFS-tagok

⁸⁹ *Viharsarok*, 1946. augusztus 28. 3. „Francisciék ellenezték, az AFS demokratái helyeslik a csabai szlovák iskola megszervezését”s

dicsérte fel.”⁹⁰ Az augusztusi kényszerkitelepítés és MSZAF ellenes gyűlésen „emelkedett a tetőpontjára Francisci és Horák ellenes tömegindulat. Felolvasták mit írt Francisci évekkkel ezelőtt Hitler, Franco, Horthy dicséretében. A tömeg zajongva követelte az Antifasiszta Front vezetőinek lemondását.”⁹¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy 1946. augusztus végén olyan cikkek láttak napvilágot, amik az Antifasiszta Front vezetőségének lemondásáról tudósítanak, de egyes cikkek még szeptemberben is követelik azt.⁹² 1946 nyarán fegyelmi vizsgálat alá vetették, az akkor már felfüggesztett lelkész munkája elhanyagolása miatt. Hivatalvesztésre és a perköltség kifizetésére ítélték, de 1947 decemberében Csehszlovákiába települt.⁹³

A propaganda hatékonysága

Befejezésül érdemes megvizsgálni, összegezni, hogy mi/mik voltak azok az érvek és ellenérvek, amelyek a jelentkezés mellett/ellen szóltak. A korábban említett, Szlovákiából érkező levelek, és a visszatértek interjúi alapján az átköltözés mellett leginkább a „gazdasági érvek” szóltak. A térségben a visszaemlékezők szerint a CSÁB propagandájának leginkább két eleme váltotta ki az áttelepülésre való jelentkezést. Az egyik mindenképp a megélhetési problémákkal küzdők csoportja volt: „Sokat beszélgettük: a szegénynek nincsen háza, nohát azt a remény viszi oda.”⁹⁴ A másik csoportban valószínűleg a szlovák nemzeti érzést sikerült felkorbácsolni: „Földjük, tanyájuk volt, ők miért?”; „...mindenük megvolt, gazdagok, nem bántotta őket senki – elment az eszük, hogy hagyták magukat rábeszélteni.”; „Olyanok is mentek, akiknek negyven hold földjük volt, házuk bent, tanyájuk kint, mindent itt hagytak.”⁹⁵

A Krupa András tótkomlói interjúalanyai, akikre a propaganda nem hatott, leginkább a bizonytalanság, és a „magyar haza” miatt nem vállalták a költözést: „Apám mindig azt mondta: Én nem megyek az enyémből. Ha el kell mennünk, elmegyünk, de nem önkéntesen. Megtekintés nélkül még egy malacot sem veszünk a piacon, hogy ne lássuk, hogy milyen. És itt, hogy én menjek, hogy nem tudom, sem azt, hogy hova, kihez, mihez... a sajátomból.”; „Hát mi azért, mi féltünk mozdulni innen, no. Nem láttuk, hogy mit kapunk ott, vagy ahova tesznek bennünket.”; „Itt születünk, elődeink régen jöttek ide. Úgyhogy minket, no, nem húzott oda.”;

⁹⁰ Viharsarok, 1946. augusztus 14. 1. Az AFS vezetősége nem bírja kiheverni a „fasiszta múltat”.

⁹¹ Viharsarok, 1946. augusztus 20. 1. A kényszerkitelepítés és a Francisci-klikk ellen tüntetett a Viharsarok szlováksága.

⁹² Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet- Alföldön. i.m. 61.

⁹³ Kugler J.: Lakosságcsere a Délkelet- Alföldön. i.m. 56.

⁹⁴ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 179.

⁹⁵ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 179.

„Nyugodtak voltunk, úgy gondoltuk, hogy itt születünk, hogy itt van a házunk. Itt voltak a nagyszülők és a dédszülők, nohát... sokféleképpen volt... de itt vagyunk otthon.”⁹⁶

Budapest, 2014. január 6.

⁹⁶ Krupa A.: A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere. i.m. 180.

Források, szakirodalom

Szarvasi Újság

Viharsarok

Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája. 1945 – 1950.* Budapest, 1988.

Krupa András: *A magyarországi szlovákok és a lakosságcsere.* In: *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a lakosságcsere 60. évfordulójára.* Szerk.: Molnár Imre, Szarka László. Budapest, 2007.

Kugler József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön.* Budapest, 2000. 38.

Molnár Imre: *A Sloboda című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között.*
http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf14.pdf

Nagy Sándor: *A magyar-csehszlovák lakosságcsere – egyezmény fogadása Békéscsabán.* In: *Békési Élet.* 1983/3.

Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere.* Pozsony, 1999.